

МИХАЙЛО ДРАГАН

УКРАЇНСЬКІ ДЕРЕВЛЯНІ ЦЕРКВИ

ГЕНЕЗА І РОЗВІЙ ФОРМ

В ДВОХ ЧАСТИНАХ

Х А Р К І В

2 0 1 4

Видавець Савчук О. О.

Л Ъ В І В

1 9 3 7

УДК 726:27-523.42-035.3(477.8)
ББК 85.113(4УКРЗ)
Д 72

*За безкорисливе сприяння виходу в світ цього видання
щиро дякуємо директору (п. Ігорю Кожану)
та співробітникам Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького,
директору (п. Ірині Журавльовій)
та співробітникам Центральної наукової бібліотеки
Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна,
пп. Володимиру Александровичу, Сергію Білоконю
Денису Вітченку, Олександрю Молодому,
Олександрю Сахнюку, Василю Слободяну.
Особливу подяку складаємо
пп. Ользі та Михайлові Квіткам за підготовку до друку
ілюстративної частини видання*

Драган М. Д.
Д 72

Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм : в двох частинах / Михайло Драган ; передм. В. С. Александрович ; прим. В. С. Александрович, В. М. Слободян ; предм.-геогр. покажч., терм. словник В. М. Слободян ; упоряд. О. О. Савчук. — Харків : Видавець Савчук О. О., 2014. — 450 с. : 273 іл.

ISBN 978-966-2562-55-2

Перевидання фундаментального двотомника Михайла Драгана «Українські дерев'яні церкви» здійснюється вперше від 1937-го року з доповненнями та усуненням неточностей першого видання.

Сучасними фахівцями створено примітки; удосконалено і вивірено предметно-географічний покажчик: розташування населених пунктів приведено у відповідність до сучасного адміністративно-територіального поділу, дати побудови церков уточнено. В допомогу читачеві розроблено тлумачний словник термінів та застарілих слів.

Для більшості ілюстрацій віднайдено оригінали, що зберігаються у фонді Михайла Драгана Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького.

Видання присвячено 115-й річниці від дня народження Автора.

УДК 726:27-523.42-035.3(477.8)
ББК 85.113(4УКРЗ)

© Видавець Савчук О. О., 2014
© Александрович В. С., передмова, примітки, 2014
© Слободян В. М., примітки, предм.-геогр. покажч., терм. словник, 2014
© Чечилова А. О., художнє редагування, 2014
© Кісь А. Я., дизайн обкладинки, 2014
© Квітка М. Є., Квітка О. Л., комп'ютерна обробка світлин, 2014
© Савчук О. О., упорядкування, 2014

ISBN 978-966-2562-55-2

З М І С Т

Володимир Александрович

УКРАЇНСЬКА ДЕРЕВ'ЯНА ЦЕРКОВНА АРХІТЕКТУРА:

ДОСВІД ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МИХАЙЛА ДРАГАНА 13

УКРАЇНСЬКІ ДЕРЕВЛЯНІ ЦЕРКВИ.

ГЕНЕЗА І РОЗВІЙ ФОРМ.

ЧАСТИНА І 27

Від видавництва . . . . . VII . 31

Від автора . . . . . IX . 33

Зміст . . . . . XIII . 37

I. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ 41

Вступ . . . . . 1 . 41

М. Соколовскі . . . . . 2 . 42

Г. Г. Павлуцький . . . . . 3 . 43

К. Мокловскі . . . . . 3 . 43

В. Щербаківський . . . . . 4 . 44

Т. Обмінські . . . . . 4 . 44

В. Січинський . . . . . 5 . 45

Б. Януш . . . . . 5 . 45

Д. Антонович . . . . . 5 . 45

В. Залозецький . . . . . 6 . 46

Й. Стржиговскі . . . . . 7 . 47

Ф. І. Шміт . . . . . 8 . 48

Критика питань і поглядів . . . . . 9 . 49

II. ЗАГАЛЬНІ ПІДСТАВИ ПИТАННЯ ДЕРЕВЛЯНОГО

ЦЕРКОВНОГО БУДІВНИЦТВА 51

1. Суть народнього мистецтва . . . . . 12 . 52

Характер народньої творчості . . . . . 13 . 53

Питання впливів . . . . . 14 . 54

Оригінальна творчість . . . . . 15 . 55

2. Питання методи дослідів	17 . . .	57
Механічне порівняння (Й. Стржиговскі)	17 . . .	57
Стилістична аналіза (В. Залозецький)	18 . . .	58
Систематика форм	18 . . .	58
III. ТЕХНІКА		61
Будівельні системи	21 . . .	61
Якість дерева	22 . . .	62
Обрібка дерева	22 . . .	62
Замки в углах	23 . . .	63
Підбудова	23 . . .	63
Підвалини	24 . . .	64
Одвірки	24 . . .	64
Зруб стін	25 . . .	65
Форма простірної одиниці:	26 . . .	66
В дереві: квадрат	26 . . .	66
Транспонована з муру:	26 . . .	66
Квадрат	26 . . .	66
Трапез	26 . . .	66
Восьмибічник	27 . . .	67
Конструкція верхів:	27 . . .	67
Чотиробічний верх	28 . . .	68
Восьмибічний верх	29 . . .	69
Конструкція копули	30 . . .	70
Закінчення верхів	31 . . .	71
Коші	32 . . .	72
Сволоки	33 . . .	73
Стеля і склепіння	33 . . .	73
Дахи:	34 . . .	74
Гонтові	34 . . .	74
Солом'яні	34 . . .	74
Піддашшя	35 . . .	75
Опасання	36 . . .	76
Церкви без піддашшя	37 . . .	77
Гзимс	37 . . .	77
Долівка	37 . . .	77
IV. ПОЗЕМІ ПЛАНИ ДЕРЕВЛЯНИХ ЦЕРКОВ		79
1. Участь народнього деревляного будівництва	39 . . .	79
Паганська святиня	39 . . .	79

Хата	39 . .	79
Церква-хата	42 . .	82
Подробиці церкви хатнього походження	45 . .	85
а) тридільність	45 . .	85
б) вхід до бабинця	46 . .	86
в) вхід до пресвітерії	47 . .	87
г) вікна	47 . .	87
ґ) внутрішня сполука просторів	48 . .	88
д) взаємне відношення величин просторів	50 . .	90
Примітивні плани тридільної церкви	50 . .	90
2. Участь візантійського будівництва:	51 . .	91
Апсиди	51 . .	91
Притвір-бабинець	54 . .	94
Гранчастий бабинець	54 . .	94
Двері й вікна	55 . .	95
Розвій тридільного плану	56 . .	96
3. Участь вірменського будівництва:	59 . .	99
Хрестовий план з більшим квадратом посередині	60 . .	100
Хрестовий план з п'яти рівних квадратів	62 . .	102
Дев'ятипростірний план	63 . .	103
Семипростірний план	64 . .	104
4. Участь атонського будівництва:	65 . .	105
Крилоси	65 . .	105
Крилоси-каплиці	66 . .	106
Апсиди	66 . .	106
5. Участь західного будівництва:	67 . .	107
а) творчі впливи:		
дводільні плани	67 . .	107
б) перетворчі впливи:		
тридільна церква	69 . .	109
дводільна церква	69 . .	109
хрестова церква	69 . .	109
дев'ятипростірна церква	69 . .	109

V. ЗОВНІШНІ ВИГЛЯДИ ДЕРЕВЛЯНИХ ЦЕРКОВ 110

A. Дахові церкви:	70 . .	110
дах хати	71 . .	111
дах церкви	72 . .	112

Б. Верхові церкви	74 . .	114
1. Тридільні церкви одноверхі:	74 . .	114
формування верха	74 . .	114
чотиробічний верх	75 . .	115
восьмибічний верх	76 . .	116
комбінований верх	78 . .	118
2. Тридільні церкви двоверхі:	78 . .	118
верх на пресвітерії	78 . .	118
верх на бабинці:	79 . .	119
а) емпора	80 . .	120
б) молитовниця на емпорі	82 . .	122
в) дзвіниця над емпорою	84 . .	124
3. Тридільні церкви триверхі:	85 . .	125
Генеза	85 . .	125
Розвій:	86 . .	126
а) церкви загальноукраїнські й бойківські:	88 . .	128
чотиробічні верхи	88 . .	128
восьмибічні верхи	89 . .	129
комбіновані верхи	91 . .	131
різні верхи	92 . .	132
б) лемківські церкви	95 . .	135
4. Церкви з візантійським і атонським планом:	98 . .	138
А) з візантійським планом:		
безверхі.	98 . .	138
одноверхі	98 . .	138
двоверхі	98 . .	138
триверхі	98 . .	138
Б) з атонським планом:		
безверхі.	99 . .	139
одноверхі	99 . .	139
двоверхі	99 . .	139
триверхі	99 . .	139
5. Дводільні церкви:	100 . .	140
Безверхі	101 . .	141
Одноверхі.	101 . .	141
Двоверхі	101 . .	141
Готицькі та барокові	101 . .	141
6. Хрестові церкви:	102 . .	142
Одноверхі.	102 . .	142
Триверхі	105 . .	145
П'ятиверхі	106 . .	146
Дев'ятиверхі	107 . .	147

VI. ВИСНІВКИ	109	. 149
ZUSAMMENFASSUNG	129	. 169
STRESZCZENIE	153	. 193
Нотки й замітки.	115	. 155
Показчик місцевостей	137	. 177
Показчик імен	150	. 190
Список майстрів	151	. 191
Доповнення до сторінки 44	152	. 192

**УКРАЇНСЬКІ ДЕРЕВЛЯНІ ЦЕРКВИ.
ГЕНЕЗА І РОЗВІЙ ФОРМ.**

ЧАСТИНА II		203
Показчик місцевостей		207
Ortsverzeichnis (Spis miejscowości)		210
ІЛЮСТРАЦІЇ.		213

ПРИМІТКИ ТА ДОДАТКИ		355
Від упорядника		356
Примітки (<i>В. Александрович, В. Слободян</i>)		357
<i>Додаток 1.</i> Вибрані кресленики ілюстративної частини.		362
<i>Додаток 2.</i> Предметно-географічний показчик (уклад. <i>В. Слободян</i>)		399
<i>Додаток 3.</i> Тлумачний словник термінів та застарілих слів (уклад. <i>В. Слободян</i>).		441
Перелік світлин з фонду М. Драгана Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького		445